

Dunja Duić, LL.M., mag. iur.,
doktorandica Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Pregledni znanstveni rad
UDK: 341.231.14(4)
341.645.5(4)

ALIZA SLUČAJA LATUSI v. ITALY (EUROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA)

Sažetak: Slučaj Lautsi v. Italy pokrenula je talijanska državljanka Soile Lautsi, podrijetlom iz Finske, koja je 2002. zatražila od državne škole da iz učionica ukloni križeve. Veliko vijeće Europskog suda za ljudska prava je 18. ožujka 2011. godine izreklo konačnu i neopozivu presudu u slučaju Lautsi v. Italy. Prema odluci Velikoga vijeća križevi u učionicama ne predstavljaju kršenje ljudskih prava, suprotno presudi iz studenoga 2009. godine. Autorica u radu analizira tijek događanja koji su prethodili presudi Sudskog vijeća Europskog suda za ljudska prava od 3. studenoga 2009. godine, presudu od 3. studenoga 2009. godine i konačnu presudu od 18. ožujka 2011. godine kao i reakcije nakon presude. U radu se nadalje prikazuje zakonodavna regulacija u Republici Hrvatskoj koju autorica uspoređuje s talijanskom situacijom. Zaključno, autorica iznosi vlastita razmišljanja o presudi i njenom mogućem utjecaju na budućnost.

Ključne riječi: Europski sud za ljudska prava, Vijeće Europe, Latusi v. Italy

1. UVOD

Slučaj Lautsi v. Italy pokrenula je talijanska državljanka Soile Lautsi, podrijetlom iz Finske, koja je 2002. zatražila od državne škole da iz učionica ukloni križeve. Nakon neuspjelog obraćanja talijanskom sudstvu, gospođa Lautsi zatražila je izjašnjavaње Suda za ljudska prava u Strasbourgu koji je presudu izrekao 3. studenoga 2009. godine. Sudsko vijeće je u presudi od 3. studenoga 2009. presudilo u korist tužiteljice i utvrdilo kako križevi u učionicama predstavljaju kršenje prava roditelja da odgajaju djecu prema njihovim uvjerenjima te krše vjersku slobodu učenika.

U propisanom roku prihvaćena je žalba talijanske vlade na ovu jednoglasnu presudu što je dovelo do pokretanja postupka pred Velikim vijećem Europskog suda za ljudska prava koje je 18. ožujka 2011. godine izreklo konačnu i neopozivu presudu. Prema odluci Velikoga vijeća križevi u učionicama ne predstavljaju kršenje ljudskih prava, suprotno presudi iz studenoga 2009. godine. U donošenju presude 15 glasova je bilo za, a 2 su bila protiv.

Ova kontraverzna presuda izazvala je reakcije u cijeloj Europi, stoga je i cilj rada prikazati kontekst, suštinu i povijesni utjecaj presude Lautsi. Nakon uvodnih zapažanja, analizirat će se tijek događanja prije presude Europskog suda za ljudska prava, zatim presuda Sudskog vijeća od 3. studenoga 2009. godine i reakcije nakon presude. Konačno, autorica će se osvrnuti i na zakonodavnu regulaciju u Republici Hrvatskoj koju će usporediti s talijanskom situacijom, te iznijeti vlastita razmišljanja o presudi i njenom mogućem utjecaju na budućnost.

2. SLUČAJ LAUTSI v. ITALY

2.1. TIJEK DOGAĐANJA KOJI JE PRETHODIO POKRETANJU POSTUPKA I OSNOVA ZA POKRETANJE POSTUPKA PRED SUDOM

Podnositeljica zahtjeva za pokretanjem postupka pred Europskim sudom za ljudska prava je gospođa Soile Lautsi koja je zahtjev podnijela u ime svoje malodobne djece. Dva dječaka su u dobi od osam i trinaest godina, u školskoj godini 2001./2002., pohađali državnu školu u Abano Termu.

Podnositeljica je smatrala isticanje križa u svakoj učionici državne škole, koja je javna ustanova, protivno načelu sekularizma¹ u skladu s kojim želi odgajati svoju djecu. Pitanje prisutnosti raspela u učionicama postavila je na sastanku u školi na koji je uprava škole odgovorila odlukom da križevi ostaju u učionicama.

Borbu protiv isticanja križeva u državnim školama podnositeljica nastavlja 2002. godine pred administrativnim sudom u Ventu. U svom zahtjevu tvrdi da je došlo do povrede načela sekularizma i povrede načela nepristranosti javne administracije. Stoga, zahtijeva da se pitanje ustavnosti prakse koja obvezuje isticanja raspela u državnim školama uputi Ustavnom sudu. Regionalni administrativni sud odlučio je da zahtjev nije neutemeljen i prosljedio ga je talijanskom Ustavnom sudu.

U postupku pred Ustavnim sudom Regionalni administrativni sud tvrdi da je isticanje križa u učionicama zaista nametnuto učenicima, kojima je školovanje obvezno, što favorizira katoličanstvo kao vjeru. Vlada Italije nasuprot tome tvrdi da se raspelo treba smatrati i simbolom države Italije te je njegovo isticanje u učionici sasvim prirodno.²

Obveza isticanja križa u učionicama talijanskih škola potječe iz razdoblja prije nastanka moderne države Italije. Nakon stvaranja Italije kao moderne države, koja se ubrzo pretvorila u fašističku državu, kraljevskim dekretom iz 1924. godine uvedena je obveza isticanja zastave, križa i kraljeve slike u svakoj školi. Dekretom iz 1928. godine križ je proglašen obveznom školskom opremom u svakoj učionici. Prema odluci talijanskih sudova oba dekreta još su uvijek na snazi i primjenjivala su se u trenutku pokretanja postupka od strane gospođe Lautsi. Zanimljivo je ovdje istaknuti da su dekreti koji propisuju obvezu isticanja križa u učionicama stariji od Lateran-

skog sporazuma kojim je 1929. godine reguliran odnos Italije i Katoličke crkve. Lateranskim sporazumom određeno je da se katolička vjera smatra jedinom državnom vjerom u Italiji.

Talijanski Ustavni sud donosi odluku 15. prosinca 2004. godine u kojoj proglašava zahtjev za ocjenom ustavnosti očito neutemeljenim zbog činjenice da sporni dekreti iz 1924. i 1928. godine nemaju pravnu snagu jer nisu državni zakon. Zbog toga se smatra nenadležnim u ovom slučaju.

Administrativni sud, koji je zastao s postupkom do donošenja odluke Ustavnog suda, odbacuje 17. ožujka 2005. godine tužbu gospođe Lautsi s obrazloženjem da je raspelo simbol talijanske povijesti i kulture. Gospođa Lautsi se žalila *Consiglio di Statou*, koji je 13. veljače 2006. godine također odbacio njenu žalbu s objašnjenjem da križ predstavlja vrijednost kako iz kršćanskog tako i civilnog života. Oba suda su se složila u zaključku da pluralističko društvo treba biti otvoreno stvaranju veza između države i vjere.³

U kontekstu zakonodavstva relevantnog za slučaj Lautsi bitno je istaknuti odredbe talijanskog Ustava koje propisuju izričitu separaciju Katoličke crkve od države.⁴ Dodatno, 1985. godine potpisan je protokol na Lateranski sporazum kojim je utvrđeno da katolička vjera više nije jedina vjera u Italiji. Sukladno tom Protokolu, Ustavni sud Italije u svojoj odluci iz 1989. godine utvrdio je da talijanski Ustav propisuje načelo sekularizma.⁵

Gospođa Lautsi podnosi zahtjev pred Europskim sudom za ljudska prava 27. lipnja 2006. godine. Podnositeljica se obratila Sudu u svoje ime i u ime svoje malodobne djece ističući da je prisutnost raspela u učionicama protivno njezinom pravu kao roditelju da osigura djeci nastavu i obrazovanje koje je u skladu s njenim vjerskim i filozofskim uvjerenjima. Poziva se na članak 2. Protokola 1. Europske konvencije o ljudskim pravima koji jamči to pravo.⁶ Temeljem članka 9. Konvencije, podnositeljica ističe da prisutnost raspela u učionicama narušava slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi koju jamči navedeni članak.⁷ Sud je po prvi put 1993. godine utvrdio narušavanje članka 9. od strane država potpisnica Konvencije i u svojim presudama bio poprilično konzervativan stajući na stranu vjerske većine.⁸ U presudama čiji je predmet članak 9. Konvencije Sud se prvenstveno bavi pitanjem vjerskoga pluralizma ističući da je za očuvanje neutralnosti države po pitanju vjere osnovno očuvati vjerski pluralizam.⁹ Štoviše, u dosadašnjim presudama Sud je zagovarao princip vjerskoga pluralizma kao uvjet bez kojeg demokratski poredak ne može opstati u modernoj liberalnoj državi.¹⁰ Konačno, podnositeljica tvrdi da su ona i njezina djeca diskriminirani što je protivno članku 14. Konvencije.¹¹

3 Ibid. str. 105

4 Članak 7 talijanskog ustava: "Država i Katolička crkva su nezavisne i suverene tvorevine. Njihov odnos reguliran je Lateranskim sporazumom."

5 Predmet Lautsi v. Italy, Application no. 30814/06 od 3. studenoga 2009.

6 "Nikome neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje. U obavljanju svojih funkcija povezanih s odgojem i poučavanjem država će poštivati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim uvjerenjima" Vidi: Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, (Narodne novine, MU, br. 2/10).

7 «Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi; to pravo uključuje slobodu da se promijeni vjeroispovijed ili uvjerenje i slobodu da se pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijed ili uvjerenje bogoslužjem, poučavanjem, praktičnim vršenjem i obredima» Vidi: Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, (Narodne novine, MU, br. 2/10).

8 Mancini. Susanna, The Crucifix Rage: Supranational constitutionalism bump against the Counter-Majoritarian Difficulty, European Constitutional Law Review, 6, 2010, str. 21.

9 Predmet Bessarabia v. Moldavia, Application no. 45701/99 od 3. studenog 2001

10 Calo R. Zachary, Pluralism, secularism and the European Court of Human Rights, Journal of Law and Religion, 26, 2010, str. 102.

11 «Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj

1 "Pojam sekularizam dolazi od latinske riječi *saecularis* (svjetovan). Sekularizam ne ide samo za autonomijom svjetovnih vrijednosti (društvo, država, pravo, filozofija, kultura, umjetnost i znanost) već za potpunim odvajanjem svetog od ljudskog života i društva" Vidi: Špehar. H. (2010) *Ideja laičnosti i odnos crkve i države u suvremenoj Europi*: poredbeni studija Francuske, Njemačke, Velike Britanije i Hrvatske. Doktorska disertacija. Zagreb: Fakultet političkih znanosti

2 Pin, A.; Public Schools, the Italian Crucifix, and the European Court of Human Rights: The Italian Separation of Church and State; *Emory International Law Review*; V(25), I(1), 2001; 97 – 144; str 102.

Europski sud za ljudska prava prilikom zaprimanja zahtjeva odlučuje o dopuštenosti zahtjeva. Odlučeno je da zahtjev nije očito neosnovan u smislu članka 35. stavka 3. Konvencije.¹² S obzirom na to da nisu postojali ni ostali razlozi propisani Konvencijom za odbacivanje zahtjeva, Sud je postupio po zahtjevu i donio presudu u Sudskom vijeću koja je objavljena 3. studenoga 2009. godine.¹³

2.2. PRESUDA SUDSKOGA VIJEĆA OD 3. STUDENOGA 2009.

2.2.1. ARGUMENTI STRANAKA

Podnositeljica zahtjeva pred Sudom je istaknula kako se obveza isticanja križa temelji na dekretima iz 1924. i 1928. godine koji su stariji od modernoga talijanskog Ustava i sporazuma sa Svetom Stolicom iz 1984. godine. Stoga smatra da su sporni dekreti protivni načelu sekularizma i da krše prava koja jamči Konvencija. Navodi kako u stvarnosti križ ima prvenstveno vjersko značenje, zbog toga isticanje križa u učionicama državnih škola favorizira jednu, tj. u ovom slučaju katoličku vjeru. Koncept sekularizma zahtijeva da država bude neutralna i na jednakoj distanci od svih vjera. U slučaju obveznog isticanja križeva u učionicama, država se zapravo udaljava od onih koji ne dijele kršćanska vjerovanja.

Talijanska vlada ističe kako je križ osim simbola religije također i simbol povijesti i tradicije talijanske države a time i temelj današnjeg demokratskog društva. Poruka koju križ nosi je prvenstveno humanistička i može se odvojiti od vjerskog značenja. Učenici u školama nisu dužni moliti se, dapače nisu dužni obraćati ni malo pažnje na križ. Pravo roditelja na odgoj djece u skladu s vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima nije upitno. Razlog tomu je činjenica da je u Italiji obrazovanje sekularno i pluralističko, a sadržaj obrazovnog materijala ne aludira i ne preferira niti jednu vjeru. Nacionalne vlasti uživaju marginu diskrecije u pitanjima koja su toliko osjetljiva i kompleksna te usko povezana s kulturom i poviješću.¹⁴

Stoga, ističu kako odluka o isticanju križeva na javim mjestima ne prelazi granice margine diskrecije koje ima država. S obzirom na to da ne postoji europski konsenzus oko interpretiranja načela sekularizma, talijanska Vlada smatra da se križevima ne narušavaju sekularne osno-

manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.» Vidi : Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, (Narodne novine, MU, br. 2/10).

12 "Sud će proglasiti nedopuštenim svaki pojedinačni zahtjev podnesen na temelju članka 34. ako: a) zahtjev smatra inkompatibilnim s odredbama Konvencije i dodatnih protokola, očito neosnovanim ili zlouporabom prava na podnošenje zahtjeva, ili b) smatra da podnositelj nije pretrpio značajnu štetu, osim ako interesi poštivanja ljudskih prava zajamčenih Konvencijom i dodatnim protokolima traže ispitivanje osnovanosti zahtjeva te pod uvjetom da se na toj osnovi ne odbaci niti jedan slučaj koji nije propisno razmotren pred domaćim sudom" Vidi : Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, (Narodne novine, MU, br. 2/10).

13 Uvjete dopuštenosti, tj. uvjete za pristup Sudu možemo podijeliti na : *ratione personae* (podnositelj mora biti osobno žrtva povrede, aktivnu legitimaciju imaju fizičke osobe, nevladine organizacije i skupine pojedinaca); *ratione materiae* (Sud može ispitivati samo prava koja su sadržana u Konvenciji i *ratione temporis* (mora biti riječ o povredi prava nakon stupanja Konvencije na snagu; tek nakon što su iscrpljena sva raspoloživa domaća pravna sredstva, zahtjev na Sud mora biti predan u roku 6 mjeseci od dana donošenja konačne odluke domaćeg suda).

14 .Predmet *Handyside v. United Kingdom* no. 5493/72 od 07. Prosinca 1976.

ve na kojima se država temelji. Slijedom navedenog, Vlada je zatražila od Suda da odbaci podnositeljčin zahtjev.¹⁵

Doktrinu margine diskrecije¹⁶ razvio je Europski sud za ljudska prava u svojoj praksi.¹⁷ Margina diskrecije dopušta da Konvencija bude u zemljama potpisnicama interpretirana na različite načine. Suci su prilikom odlučivanja obvezni uzeti u obzir kulturu i povijest države koja je u sporu. Međutim, brojni autori kritiziraju nekoherentnost i netransparentnost primjene margine diskrecije.¹⁸ Ipak, Sud nije neograničen u uvažavanju diskrecijske ocjene, npr. u Predmetu *Handyside v. United Kingdom* ističe da je margina ograničena, pod nadzorom, te će se razlikovati u zavisnosti od osjetljivosti pitanja, prava koje je u primjeni i evolucije europskog konsenzusa o tom pitanju.¹⁹

2.2.2. ODLUKA SUDA

U analizi članaka na koje se podnositeljica poziva, Sud zaključuje da pravo roditelja na odgoj djece u skladu s vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima proizlazi iz prava na obrazovanje koje jamči Konvencija u članku 2. Protokola 1. Cilj je druge rečenice članak 2. Protokola 1. pluralističko obrazovanje koje je osnova očuvanja demokratskog društva.²⁰ Poštovanje prava roditelja na odgoj djece u skladu s vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima mora prvenstveno biti omogućeno u otvorenom školskom okruženju koje potiče učenike i ne pravi razliku temeljem njihovog podrijetla i vjerskih uvjerenja. Uz prethodno navedeno, članak 2. Protokola 1. podrazumijeva da država mora voditi računa o nastavnom planu pristupajući mu objektivno, pluralistički i kritično kako bi se osiguralo pravo na obrazovanje koje članak 2. jamči.²¹

Sud zaključuje da križ u učionicama može od strane učenika biti interpretiran kao vjerski simbol. Ovo može biti poticajno za učenike koji su vjernici katoličke vjere, ali može biti uznemirujuće za učenike koji su vjernici drugih vjera ili ateisti. Pravo ne vjerovati niti u jedno vjeru nije ograničeno samo na neprisutnost vjerskog obrazovanja, ono se proteže i na pravo da se ne bude izložen simbolima koji promiču vjeru, uvjerenje ili ateizam. Država bi se trebala suzdržavati od isticanja vjere i uvjerenja, posebice u kontekstu javnog obrazovanja gdje je pohađanje nastave obvezno i treba razvijati kritičko razmišljanje učenika. Sud nije uspio shvatiti kako prisutnost simbola koji se povezuje s katolicizmom može služiti obrazovnom pluralizmu koje je osnova za očuvanje demokratskog društva.

15 Predmet *Lautsi v. Italy*, op. cit., (bilj. 5.)

16 Margin of Appreciation. Kronologiju korištenja margine diskrecije u presudam ESZLJP možemo naći u dva izvora : kronološki : Yourow, H., *The Margin of Appreciation Doctrine* Martinus Nijhoff Publishers, 1996 I prema konvencijskim pravima : Arai-Takahashi, Y., *The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the ECHR*; Intersentia nv, 2002

17 Prvo spominjanje margine diskrecije javlja se u slučaju Europske komisije za ljudska prava *Greekcase(1969)12YB170, EComHR*, Više u : . Brems, E 'The Margin of Appreciation Doctrine in the Case-law of the European Court of Human Rights'; , Max-Planck-Institut Fur Ausländisches Öffentliches Recht Und Völkerrecht , V(56), 1996. str. 242

18 Vidi više : Macdonald, Matscher and Petzold (eds), *The European System for the Protection of Human Rights (1993)* M. Nijhoff Publishers, 1993 str. 85 i Letsas, G. ; Two concepts of the margine of appreciation; *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 26, No. 4 (2006), str. 705-732

19 Predmet *Handyside v. United Kingdom* no. 5493/72 od 07. prosinca 1976.

20 «U obavljanju svojih funkcija povezanih s odgojem i poučavanjem država će poštivati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim uvjerenjima»

21 Predmet *Lautsi v. Italy*, op. cit., (bilj. 5.)

Stoga, Sud zaključuje kako obvezna prisutnost simbola bilo koje vjere u javnim ustanovama, a posebice učionicama, predstavlja ograničenje prava roditelja na odgoj djece u skladu s vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima i ograničenja prava djeteta da vjeruje ili ne vjeruje. Jednoglasno je odlučeno da je došlo do povrede članka 2. Protokola 1 i članka 9. Konvencije. U pogledu povrede članka 14. Konvencije, Sud je zaključio da nema temelja za odlučivanje o tome, tj. da do diskriminacije nije došlo.²²

2.3. REAKCIJE NA PRESUDU

Nakon objavljivanja presuda je izazvala pozitivne reakcije humanitarnih organizacija i velikog broja europskih građana, istodobno u Italiji je izazvala bijes konzervativnih talijanskih građana koji su presudu doživjeli kao napad na njihov nacionalni identitet. Talijanska vlada na čelu sa Silviom Berlusconiem oštro je kritizirala presudu i najavila podnošenje zahtjeva za preispitivanje presude Velikom vijeću.²³ Vijeće Europe ima 47 članica, od kojih je 21 država podržala Italiju i njezinu kritiku presude Lautsi što predstavlja skoro polovinu članstva Vijeća Europe. Autorica je mišljenja da polovina članica Vijeća Europe koja se protivi presudi svakako predstavlja a priori politički pritisak na Velike vijeće koje bi trebalo donijeti nezavisnu odluku.

Istovremeno, gospođa Lautsi obratila se otvorenim pismom javnosti u kojem navodi da od donošenja presude Europskog suda za ljudska prava ona i njezina obitelj primaju prijeteća pisma i da su žrtve vandalizma.²⁴

Nužno je istaknuti da je medijski linč na gospođu Lautsi i njezinu obitelj od trenutka objave presude bio neprihvatljiv. Pri podnošenju zahtjeva ona se borila za pravo na odgoj svoje djece u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima i njihovo pravo na slobodu mišljenja i vjeroispovijedi što se u osudama od strane talijanske i europske javnosti ne spominje. Cijela situacija nakon donošenja presude Lautsi dobiva političku konotaciju i bit donošenja presude koja se odnosi na zaštitu djece, nestao je iz vidokruga javnosti. Prijetnje i vandalizam koji je obitelj Lautsi pretrpjela, kao i prozivanja od strane medija, gradonačelnika pa i samog premijera neminovno su dovela tada maloljetnu djecu gospođe Lautsi u izrazito nepovoljan položaj. Prava koja se jamče Konvencijom trebaju štiti pojedince kao što bi i presuda donesena u korist podnositelja zahtjeva trebala štiti njegova prava. Nažalost, u slučaju Lautsi može se zaključiti da je presuda u korist podnositeljice donijela samo negativne posljedice što bi u modernoj Europi trebalo biti nedopustivo. Dvoje malodobne, nedužne djece našlo se u vrtlogu medijskoga linča zbog političko vjerskih rasprava koje je presuda i prije svoje konačnosti izazvala, što u konačnosti narušava sva prava djeteta zajamčena Konvencijom o pravima djeteta.

Europski sud za ljudska prava u više je navrata utvrdio da je država neutralni zaštitnik vjerskih sloboda. Prema mišljenju suda država bi trebala izbjegavati snažno poticanje ili obeshrabrivanje vjere ili poticanje pojedinaca na isticanje vjeroispovijedi.²⁵ Navedeno je dovelo do situaci-

je u kojoj Sud dopušta državama široku marginu diskrecije u pitanjima vezanim uz slobodu vjeroispovijedi.²⁶

Jedna od ključnih kritika presude je kritika sužavanja margine diskrecije Italije da regulira obrazovanje u skladu s vlastitom kulturom i tradicijom, posebice zbog činjenice da o pitanju odnosa države i religije među državama članicama Vijeća Europe ne postoji konsenzus. Sam sud u presudi *Sahin v. Turkey* ističe kako nema jednoobraznog koncepta vjere i društva u Europi, stoga države trebaju imati široku marginu diskrecije o tom pitanju. Sud u toj presudi naglašava kako poštuje definiciju sekularizma u svakoj državi i ne nameće jednoobraznu definiciju sekularizma na sve države članice.²⁷

George Puppinc u opravdavanju širine margine diskrecije ide čak toliko daleko da smatra da zahtjev podnositeljice Sud nije trebao zaprimiti na odlučivanje. Objasnjava da se članak 2. Protokola 1. Konvencije odnosi na nastavni program u školama u što, po njegovom mišljenju, križ na zidu učionice ne spada. Po njegovom mišljenju, Sud je prekoračio svoje ovlasti donošenjem ove presude, s obzirom na to da nema izričite odredbe u Konvenciji o odvajanju crkve od države.²⁸

Autorica je mišljenja da Puppinc ide u svojim mišljenjima svakako predaleko, pri čemu ne stručno analizira odredbe Konvencije. Konvencija je međunarodni dokument koji propisuje prava koja se njome štite. Nemoguće je definirati svaku konkretnu i specifičnu situaciju, zato situacije koje se pojave u stvarnom životu treba podvesti pod prava navedena u Konvenciji.

Teorija margine diskrecije bazira se na činjenici da vrijednosti koje štiti Vijeće Europe imaju osnovu u raznolikosti i pluralizmu europskih država. Ova teorija smišljena je s ciljem da nacionalne vlasti koje su bliže konkretnoj situaciji mogu bolje pristupiti problemu i riješiti ga povoljnije za građane od Europskoga suda.²⁹

Kako je vidljivo iz prethodno navedenoga, različiti autori, a tako i različite države, tumače koncept margine diskrecije na različite načine. Prilikom istraživanja prakse Europskoga suda pravde, a sada i Europskog suda za ljudska prava, autorica je imala priliku susresti se s različitim situacijama koje su sudovi u određenim trenucima smatrali područjem margine diskrecije nacionalnih država. Doseg teorije margine diskrecije ovisi o činjenicama i pozadini slučaja pa i sličnosti između država o kojima je već bilo presuđivano u vjerskim predmetima s državom koja je stranka tekućeg predmeta pred Sudom.³⁰

Činjenica je da teorija margine diskrecije postoji kako bi zaštitila suverenost država u nekim pitanjima i pomogla građanima čija se prava trebaju štiti. U većini slučajeva sudovi u «škakljivim» situacijama prizivaju marginu diskrecije nacionalnih država i prebacuju na taj način odgovornost rješavanja politički nezgodnog pitanja na njih. U ovom slučaju Europski sud za ljudska prava odlučio je prihvatiti se rješavanja politički nezgodnog pitanja radi zaštite malodobne djece. Uzmemo li u obzir činjenicu da zaista ne postoji konsenzus među državama članicama Vijeća Europe o pitanju odnosa države i religije, možemo zaključiti da Sud sužava obujam talijanske margine diskrecije u pitanju definiranja odnosa država i religije. Međutim, s obzirom na to da se Ustavni sud proglasio nenadležnim odlučivati o ovoj situaciji, u cilju zaštite prava roditelja i dje-

22 Ibid.

23 Presuda vijeća od sedam sudaca nije konačna. Konvencija propisuje rok od tri mjeseca od donošenja presude za predaju zahtjeva da se slučaj podnese Velikom vijeću na preispitivanje. Presuda će biti prihvaćena za odlučivanje ako slučaj predstavlja neko važno pitanje koje utječe na tumačenje Konvencije. O tome odlučuje vijeće od pet sudaca Velikog vijeća pri zaprimanju zahtjeva za preispitivanje. Ukoliko zahtjev bude odobren i Veliko vijeće donese odluku ta se odluka smatra konačnom.

24 Otvoreno pismo Massima Albertini i Soile Lautsi. < <http://www.humanistfederation.eu/download/162-Lautsi%20Albertin%20statement.pdf> > , 20. ožujka 2011.

25 Leigh, Ian , New trends in religious liberty and the European Court of Human Rights, *Ecclesiastical Law Journal*, 12, 2010, str. 266.

26 Pavone, Tommaso, Redefining religious neutrality : Lautsi v. Italy and the European Court of Human Rights (2011) < http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1763412 > 20. travnja 2011.

27 Predmet Sahin v. Turkey , Application no. 44774/98 od 3. studenoga 2009.

28 Puppinc, George; Wenberg, Kris J., *ECHR- Lautsi v. Italy* (2010) < <http://www.eclj.org/pdf/ECLJ-MEMO-LAUTSI-ITALY-ECHR-PUPPINCK.pdf> > 22. ožujka 2011.

29 Andreescu, Gabriel; Andreescu Livio, The European Court of Human Rights Lautsi decision : context, contents, consequences , *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 9,29 (Summer 2010): 47 – 74.

30 Predmet Rasmussen v. Denmark, Application no. 8777/79 od 28. Studenog 1984.

ce koje jamči Konvencija, autorica je mišljenja da je Sud pravilno postupio odlučivši se raspravljati o meritumu ovog slučaja. Margina diskrecije treba biti sredstvo osiguranja raznolikosti i pluralizma europskih država, međutim ne smije biti zlorabljivana.

3. PRESUDA VELIKOGA VIJEĆA

Talijanska vlada podnijela je 28. siječnja 2010. godine Velikom vijeću Europskog suda zahtjev za preispitivanjem presude Lautsi od 3. studenoga 2009.. Vijeće od pet sudaca koji su članovi Velikoga vijeća prihvatilo je na sastanku 2. ožujka 2010. njihov zahtjev, što znači da je odlučeno da će Veliko vijeće ponovno preispitati presudu i donijeti konačnu odluku. Sukladno članku 36. Konvencije³¹, predsjednik Suda ovlastio je da uz stranke u postupku svoje pisane zapažanja podnesu i idući umješači: vlade Armenije, Bugarske, Cipra, Grčke, Latvije, Malte, Monaka, Rumunjske, Rusije i San Marina, zajednički podnesak 33 člana Europskog parlamenta i šest nevladinih organizacija. Saslušanje pred Velikom vijećem održano je 30. lipnja 2010. godine.³²

3.1. ARGUMENTI STRANAKA

Talijanska vlada ističe da nema jedinstvenog europskog rješenja u pitanju isticanja vjerskih simbola u državnim školama, što bi značilo da države u pogledu tog pitanja imaju široku marginu diskrecije. Smatraju da je presuda od 3. studenoga 2009. godine osnovana na pogrešci Vijeća u razlikovanju koncepta neutralnosti i koncepta sekularizma. Prema mišljenju Vlade, neutralizam znači da države ne bi trebale promicati religije niti promicati ateizam. Smatraju da sekularizam ne bi trebalo izjednačavati s ateizmom. Ponavljaju svoj argument iznesen i prilikom donošenja prve presude da križ nije samo vjerski simbol nego i kulturni simbol koji je povezan s talijanskih identitetom i osnovnim vrijednostima na kojima leži demokracija i razvoj zapadnih civilizacija. Zadržavanje križa u školama znači, u tom slučaju, očuvanje tisućugodišnje tradicije. Kolika god snaga tog simbola može biti, on je ipak "pasivni simbol" koji ne utječe na učenje i podučavanje u talijanskim učionicama. Uz to, Konvencija ne sprječava države potpisnice da imaju jednu državnu vjeru, da kao država preferiraju jednu od vjera ili da obrazuju učenike više u području dominantne vjere. Prisutnost križa u učionicama pomaže razumijevanju nacionalne zajednice u koju se učenici trebaju integritati. Iako preferira katoličku vjeru, Italija otvoreno podržava manjinske vjere, pa tako muslimanske učenice mogu nositi feredže, početak i kraj Ramazana se često slavi u školama, a učenici koji su Židovi pošteđeni su ispitivanja subotom. Konačno, ono na što upućuje talijanska vlada je pravo roditelja koji žele da križ bude ostavljen u učionicama, što predstavlja želju većine u Italiji. Slijedom navedenog, Vlada zaključuje da bi Sud trebao poštova-

31 «U svim slučajevima koji se razmatraju pred Vijećem ili Velikom vijećem visoka ugovorna stranka čiji je državljanin podnositelj zahtjeva ima pravo podnositi pisana očitovanja i sudjelovati u raspravi. Predsjednik Suda može, u interesu pravilnog suđenja, pozvati svaku visoku ugovornu stranku koja nije stranka u postupku ili svaku zainteresiranu osobu koja nije podnositelj zahtjeva da podnesu pisana očitovanja ili da sudjeluju u raspravi.» Vidi: Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, (Narodne novine, MU, br. 2/10).

32 Press release issued by the Registrar, 30.06.2010. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/portal.asp?sessionId=69099308&skin=hudoc-pr-en&action=request>> 15. ožujka 2011.

ti ustavne vrijednosti koje se odnose na vezu crkve i države i prilikom ocjene načela sekularizma uzeti u kontekst stvarno stanje u državi potpisnici.³³

Podnositelji zahtjeva (gospođa Lautsi i njena djeca) ističu kako prisutnost križa i preferiranje katoličke vjere vrijeđa njihovu slobodu mišljenja te posebice načelo nastavnog pluralizma. Ugroženo je pravo drugog i trećeg podnositelja (djece) na kritičko razmišljanje i nastavni pluralizam i pravo prve podnositeljice na odgoj djece u skladu s vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima. Križ je bez sumnje vjerski simbol. Sud je u presudi Dahlab v. Switzerland, u kojoj je riječ bila o učitelju koji prešao na islam i nosi maramu na glavi prilikom nastave u osnovnoj školi, utvrdio da vjerski simboli imaju izuzetan utjecaj u školskom okruženju.³⁴

Podnositelji smatraju da svaka demokratska država ima dužnost garantirati svojim državljanima slobodu mišljenja, pluralizam, jednako postupanje i sekularnu narav državnih institucija. Drugim riječima, neutralnost obvezuje državu da osigura svima da se osjećaju slobodni u svojim uvjerenjima. Zaključno, podnositelj zahtjeva ističe da iako talijanska Vlada tvrdi da će uklanjanje križa iz učionica ukloniti dio talijanskog identiteta, to će uklanjanje pomoći očuvanju pluralizma, poštivanju individualnih prava i prava koje propisuje talijanski Ustav kao i jačanju demokracije.³⁵

Argumenti Vlade Italije odaju dojam ozbiljnosti i konkretnosti, za razliku od argumenata gospođe Lautsi i njezine djece koji se čine dosta šturi i bez dovoljno obrazlaganja. Stječe se dojam da je gospođa Lautsi smatrala predmet riješenim s obzirom na činjenicu da ja prva presuda donesena jednoglasno u njenu korist. S druge strane, Italija se zaista potrudila istaknuti snažne argumente za zadržavanje križeva i dokazati da je i uz postojanje križeva u učionicama pluralističko obrazovanje moguće kao i poštivanje drugih vjeroispovijedi. Konačno, gospođa Lautsi u svojim argumentima nigdje nije dodatno pokazala i dokazala kako je konkretno postojanje križeva utjecalo na njeno pravo na odgoj djece u skladu s vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima i kako je utjecalo na njihovo pravo na slobodu mišljenja i vjeroispovijedi.

3.2. ODLUKA SUDA

Sud iznosi da će prilikom odlučivanja raspravljati samo u prisutnosti križa u školskim učionicama jer je to predmet ovog konkretnog slučaja (ne mora i neće raspravljati o prisutnosti križa u ostalim državnim ustanovama). Ističu da je članak 2. Protokola 1. *lex specialis* u odnosu na članak 9. Konvencije što bi značilo da u zahtjevu treba primarno odlučivati iz perspektive druge rečenice članka 2. Protoka 1. Konvencije.³⁶

Sud odbija argument talijanske Vlade da se članak 2. Protokola 1. odnosi samo na nastavni sadržaj i smatra da prisutnost križeva u učionicama spada u opseg članka. Riječ «poštivati» koja se javlja u drugoj rečenici članka 2. Protokola 1. podrazumijeva neke pozitivne obveze države. Ipak države članice imaju široku marginu diskrecije pri izboru obveza koje će poduzeti radi provedbe članka. To bi značilo da članak 2. Protokola 1. ne znači da roditelji mogu zahtijevati od države konkretni način podučavanja i da taj članak ne sprječava države da u obrazovanju pružaju učeni-

33 Predmet Lautsi v. Italy, Application no. 30814/06 od 18. ožujka 2011.

34 Predmet Dahlab v. Switzerland, Application no. 42393/98 od 15. veljače 2001.

35 Predmet Lautsi v. Italy, op. cit., (bilj. 33.)

36 «U obavljanju svojih funkcija povezanih s odgojem i poučavanjem, država će poštivati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim uvjerenjima»

cima vjerske i filozofske informacije. Naravno, prilikom pružanja vjerskih i filozofskih informacija država zbog zaštite načela pluralizma moraju informacije iznositi objektivno brinući o razvoju kritičkog razmišljanja kod učenika. Država ne smije pokušati indoktrinirati učenika protivno vjerskom i filozofskom uvjerenju njihovih roditelja.

Sud smatra da je križ prvenstveno vjerski simbol. Križ predstavlja vjerski, kulturni i identifikacijski simbol i zbog toga nije nikada poprimio prisilnu valjanost. To je simbol suglasja u društvu, kakvo je europsko, bez obzira na kršćansku tradiciju. U stvarnosti predstavlja talijansku povijest i vrijednosti na kojima leži zapadna civilizacija i demokracija, što opravdava njegovu prisutnost u učionicama. Štoviše, za razliku od ostalih vjera za kršćanstvo se smatra da uključuje ideje tolerancije i slobode koje se smatraju osnovom sekularne države.³⁷

Stoga, Sud zaključuje da ne postoji europski konsenzus o prisutnosti križeva u školama što dodatno daje opravdanje tvrdnji da države trebaju imati široku marginu diskrecije prilikom odlučivanja o prisutnosti vjerskih simbola u školskim učionicama. Križ za Sud predstavlja pasivni simbol za koji se ne može smatrati da utječe na studente na isti način na koji bi na njih utjecala vjerska nastava.

Konačno, Sud zaključuje da podnositeljica zahtjeva nije bila spriječena u odgajanju djece u skladu sa svojim uvjerenjima, nacionalne vlasti nisu prekoračile okvir margine diskrecije koji im je dopušten prilikom procjene vezane uz obrazovanje i podučavanje. Sukladno svemu navedenom Sud je odlučio da nije došlo do povrede članka 2. Protokola 1. Konvencije kao ni do povrede članka 9. Konvencije.³⁸

3.3. IZDVOJENA MIŠLJENJA SUDACA VELIKOGA VIJEĆA

U svom zajedničkom izdvojenom mišljenju sudac Rozakis i sutkinja Vajić ističu da je potrebno više se posvetiti analizi članaka 2. Protokola 1 Konvencije i napraviti test proporcionalnosti. Test uspoređuje pravo roditelja da osigura djetetu željeno obrazovanje s pravom društva u cjelini na manifestaciju vjerskih uvjerenja i izlaganje vjerskih simbola. Prema njihovom mišljenju, pravo na obrazovanje ima jaču snagu od prava roditelja na obrazovanje djeteta u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima. Tvrdnju opravdavaju idućim činjenicama: pravo na obrazovanje djeteta u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima je prvenstveno pravo roditelja, a tek posredno pravo djeteta, za razliku od prava na obrazovanje. Suci iznose da su u današnjem multikulturalnom svijetu djeca svakodnevno izložena utjecaju različitih ideja i mišljenja pa su utjecaji roditelja i škole znatno smanjeni; djecu bi trebalo od malena pripremati na okolinu u kojoj će živjeti i u potpunosti se integrirati u društvo.³⁹

Navedeni test proporcionalnosti autorica ne smatra opravdanim, jer iz testa proizlazi da suci u ovom testu daju jaču snagu pravu društva u cjelini (u ovom slučaju na manifestaciju vjerskih uvjerenja i izlaganje vjerskih simbola). Ako i uvažimo njihovu premisu da je pravo na obrazovanje izravno pravo djeteta, a pravo na obrazovanje djeteta u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima prvenstveno pravo roditelja, a tek posredno pravo djeteta, postavlja se pitanje tko ima pravo regulirati obrazovanje djeteta. Prema njihovom testu država bi trebala, ako primjerice postoji obveza osnovnoškolskog obrazovanja u državi, imati veći utjecaj na obrazovanje dje-

37 Mancini, op. cit. (bilj. 8) str. 18.

38 Predmet Lautsi v. Italy, op. cit., (bilj. 33.)

39 Predmet Lautsi v. Italy (Suprotno mišljenje suca Rpzakis i sutkinje Vajić) Application no. 30814/06 od 18. ožujka 2011.

ta od njegovih roditelja zato što je to primarno djetetovo pravo, a roditeljski utjecaj tek posredno djetetovo pravo. Prema tome, test nije opravdan. Prvenstveno iz razloga što prava iz Konvencije nije opravdano na ovaj način rangirati. Nadalje, iako je pravo na obrazovanje izravno pravo djeteta, roditelj, a ne država, je onaj koji bi uz dijete trebao imati najviše utjecaja na to pravo (osim ako okolnosti ne pokažu neku vrstu kršenja prava djeteta od strane roditelja). Pravo na obrazovanje djeteta u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima, roditelj mora moći uskladiti s pravom djeteta na obrazovanje, dakle, ta dva prava ne smiju biti u koliziji.

U doba kada Angela Merkel kao predsjednica njemačke Vlade otvoreno iznosi da multikulturalnost u Njemačkoj nije uspjela i kada se u cijeloj Europi budi ekstremna desnica, što je vidljivo iz rezultata izbora za Europski parlament, rečenica u kojoj dvoje sudaca Europskog suda za ljudska prava podržava takvo razmišljanje može se smatrati sudbonosnom. Podržavanje prava većeg dijela društva na prikazivanje religijskih simbola i zagovaranje što veće i potpune integracije djece u društvo od malih nogu ne bi trebali imati prednost pred pravom roditelja na odgoj djece u skladu s vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima. Poticanje integracije u ovom kontekstu poprima obrise jednoulmlja, a nametanje prava društva kao cjeline pravu roditelja treba smatrati nerazumnim, nelogičnim i neoprostivim u društvu moderne Europe gdje obitelj uz svu modernizaciju i dalje predstavlja osnovu za razvoj djeteta.

Potpuno suprotno, u odvojenom mišljenju sudca Maliniverni i sutkinje Kalaydjieva možemo naći strogu kritiku presude od 18. ožujka 2011. godine. Suci u zaključku ističu da je križ prvenstveno vjerski simbol što znači da njegova prisutnost u učionicama ima više nego povijesno značenje. Ako bi se i pokušala prihvatiti činjenica da križ ima multikulturalno značenje, njegovo vjersko značenje uvijek će biti dominantno. Oni smatraju da isticanje križa u učionici više ugrožava vjerske slobode od primjerice profesorice u burki ili profesora s muslimanskom maramom na glavi. Opravdavaju to činjenicom da profesor kao osoba vjeruje i sukladno tome nosi vjerska obilježja, dok javna vlast «ne vjeruje» nego samo otvoreno preferira jednu vjeru na način da obvezuje isticanje križa u učionicama. Zaključuju da s obzirom na činjenicu da je obrazovanje obvezno, učenicima ne bi trebalo nametati simbole s kojima se oni ne identificiraju.⁴⁰

4. ZAKONODAVNO RJEŠENJE U RH

Georg Puppink u svom radu donosi kompletno istraživanje o vjerskoj situaciji u svim državama članicama Vijeća Europe. Dijeli ih na vjerske zemlje, zemlje bez državne vjere i zemlje koje javno ističu križeve. Za potrebe ovog rada autorica će se osvrnuti isključivo na zakonodavno rješenje i situaciju u Republici Hrvatskoj.

Ustavom RH sve vjerske zajednice odvojene su od države i jednake su pred zakonom. Slobodne su, u skladu sa zakonom, javno obavljati vjerske obrede, osnivati škole, učilišta, druge zavode, socijalne i dobrotvorne ustanove te upravljati njima, a u svojoj djelatnosti uživaju zaštitu i pomoć države.⁴¹

U Republici Hrvatskoj prema zadnjem popisu stanovništva ima 86, 28 posto katolika.⁴² Vjersko obrazovanje (katolički vjeronauk) u javnim školama je obvezno, ali je odluka o pohađanju nastave iz vjeronauka slobodna. Ukoliko se u školi želi organizirati vjerska nastava neke druge vje-

40 Predmet Lautsi v. Italy (Izdvojeno mišljenje suca Maliniverni i suca Kalaydjieva) Application no. 30814/06 od 18. ožujka 2011.

41 Ustav Republike Hrvatske, NN, br. 85/10. (pročišćeni tekst)

42 Popis stanovništva 2011. < <http://www.dzs.hr/> pristup 19.05.2014.

re, osim katoličke, za nastavu mora biti zainteresirano barem sedam učenika kako bi se ona održavala. U Hrvatskoj ne postoje propisi u isticanju križeva u javnim ustanovama.⁴³

Analizom zakonske regulative možemo zaključiti da je u Hrvatskoj, iako većinski katoličkoj zemlji, utjecaj Katoličke crkve u školama manji nego u Italiji. Ipak, ako sagledam realnu situaciju koja se ne može iščitati iz zakona, treba zaključiti da su učenici «nevjernici» stavljeni u Republici Hrvatskoj u nepovoljniji položaj. Nastava vjeronauka, koju učenici nisu obvezni pohađati, održava se u većini škola u bilo koje vrijeme, što znači da učenici koji ne pohađaju nastavu imaju prazan i neispunjen nastavni sat. Definitivno, takvo rješenje treba smatrati nepovoljnim posebice za djecu u osnovnim školama koje se u takvim situacijama zasigurno osjećaju izdvojeno i drugačije.

5. ZAKLJUČAK

Slučaj Lautsi v. Italy primarno je poprimio obilježje političko- vjerskog slučaja što je u drugi plan stavilo prava iz Konvencije na koja se podnositeljica zahtjeva pozivala. U ovom radu stavljen je naglasak na analizu prava djeteta na obrazovanje i prava roditelja na odgoj djeteta u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima, iako je i političko-vjerska analiza situacije bila neizbježna.

Obrat koji je donijela presuda Velikoga vijeća svakako je iznenađenje s obzirom na jednoglasnost presude Vijeća sedam sudaca, ali s obzirom na jak pritisak cjelokupne javnosti ne iznenađuje toliko. Danas je ta presuda konačna i neopoziva što prvenstveno daje snagu poljuljanom ugledu i utjecaju Katoličke crkve u Europi.

Veliko vijeće svoju je odluku svakako bolje obrazložilo i utemeljilo je na ispravnom argumentu koji zagovara marginu diskrecije države u pogledu funkcija povezanih s odgojem i podučavanjem. Snagu ovom argumentu daje nepostojanje europskog konsenzusa po tom pitanju.

Kritiku treba uputiti na činjenicu da se presuda temelji na slaboj pravnoj bazi. Dekreti iz 1924. i 1928. godine su zastarjeli, doneseni prije stvaranja moderne Italije i nisu nikad preuzeti od strane talijanskog Parlamenta što dovodi u pitanje njihovu demokratsku legitimaciju. Pitanje koje je Sud u svojoj odluci zanemario je treba li danas odgajati djecu u skladu sa zakonima koji su stariji i od njihovim djedova ?

Iako u presudi nije navedeno, ona u stvarnosti predstavlja pobjedu Katoličke crkve. U trenutku raspada načela multikulturalnosti i ekspanzije muslimanskog stanovništva u Europi, presuda politički šalje jaču poruku rastućem broju muslimana nego što je šalje nevjernicima. Pravno-politički presuda predstavlja pokušaj jačanja vrijednosti «stare» Europe i njenih korijena naspram «neke nove» Europe, Europe koja će demografski i vjerski u idućih 50 godina zasigurno biti promijenjena bez obzira na ovu presudu.

U konačnici, nakon što je postignuta povijesna pobjeda Katoličke crkve u okviru prakse Europskog suda za ljudska prava, otvorena ostaju pitanja jesu li djeca koja su presudom trebali biti zaštićena pretrpjela štetu. Križ u učionici svakako ne može utjecati na kritičko mišljenje djeteta kakvo bi trebali razvijati njegovi roditelji, nastavnici, obitelj. Ono što zabrinjava je argumentacija da treba provoditi strožu integraciju, u kontekstu koje razvoj kritičkog mišljenja djeteta može pretrpjeti najveću štetu. Različiti ljudi i različite nacionalne vlasti presudu će čitati u skladu sa svojim viđenjima. Opasnost postoji da presuda potakne jednodimenzionalnu i istisnu ionako krhku multikulturalnost i pluralizam iz školskih učionica. Europa se boji promjena, Katolička crkva gubi na

popularnosti, oni koji bi mogli nastradati su najmlađi i nedužni. Uvijek je lako biti jednak, ono što je teško jest biti drugačiji, posebice djeci.

Istraživanje predmeta Lautsi v. Italy svakako otvara nova pitanja kojima se autorica planira posvetiti u budućim istraživanjima. Koji je opseg doktrine margine diskrecije? Za koju vrstu prava iz Konvencije se doktrina margine diskrecije najviše upotrebljava? Postoje li značajne razlike u uporabi ovog instituta između Europskoga suda u Luxemburgu i Europskoga suda za ljudska prava?

LITERATURA

- Andreescu, Gabriel; Andreescu Livio, The European Court of Human Rights Lautsi decision : context, contents, consequences, *Jurnal for the Study of Religions and Ideologies* 9,29 (Summer 2010)
- Arai-Takahashi, Y., The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the ECHR; Intersentia nv, 2002
- Brems, E "The Margin of Appreciation Doctrine in the Case-law of the European Court of Human Rights"; Max-Planck-Institut Fur Ausländisches Öffentliches Recht Und Völkerrecht , V(56), 1996. 240- 314
- Calo R. Zachary, Pluralism, secularism and the European Court of Human Rights, *Jurnal of Law and Religion*, 26, 2010
- Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, (Narodne novine, MU, br. 2/10).
- Leigh, Ian, New trends in religious liberty and the European Court of Human Rights, *Ecclesiastical Law Jurnal*, 12, 2010.
- Letsas, G. ; Two concepts of the margin of appreciation; *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 26, No. 4 (2006.), str. 705–732
- Macdonald, Matscher and Petzold (eds), *The European System for the Protection of Human Rights* (1993). M. Nijhoff Publishers, Jan 1, 1993.
- Mancin, Susanna, The Crucifix Rage: Supranational constitutionalism bump against the Counter-Majoritarian Difficulty, *European Constitutional Law Review*, 6 , 2010 .
- Otvoreno pismo Massima Albertini I Soile Lautsi. < <http://www.humanistfederation.eu/download/162-Lautsi%20Albertin%20statement.pdf> > 20. ožujka 2011.
- Predmet Bessarabia v. Moldavia , Application no. 45701/99 od 3. studenog 2001
- Predmet Dahlab v. Switzerland, Application no. 42393/98 od 15. veljače 2001.
- Predmet Handyside v. United Kingdom no. 5493/72 od 07. Prosinca 1976.
- Predmet Lautsi v. Italy, Application no. 30814/06 od 3. studenog 2009.
- Predmet Lautsi v. Italy, Application no. 30814/06 od 18. ožujka 2011.
- Predmet Lautsi v. Italy (Suprotno mišljenje suca Ryzak i sutkinje Vajić) Application no. 30814/06 od 18. ožujka 2011
- Predmet Lautsi v. Italy (Izdvojeno mišljenje suca Malinverni i sutkinje Kalaydjieva) Application no. 30814/06 od 18. ožujka 2011.
- Predmet Rasmussen v. Denmark, Application no. 8777/79 od 28. studenog 1984.
- Predmet Sahin v. Turkey , Application no. 44774/98 od 3. studenog 2009
- Press release issued by the Registrar, 03.11.2009. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=6909930&skin=hudoc-pr-en&action=request>> 15. ožujka 2011.

43 Puppinc, George; Wenberg, Kris J., op. Cit. (bilj 28.) str 26.

Press release issued by the Registrar, 30.06.2010. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=69099308&skin=hudoc-pr-en&action=request>> 15. ožujka 2011.

Pavone, Tommaso, *Redefining religious neutrality : Lautsi v. Italy and the European Court of Human Rights*, (2011)

<http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1763412>, 20. travnja 2011.

Pin, A. ; Public Schools, the Italian Crucifix, and the European Court of Human Rights: The Italian Separation of Church and State ; Emory International law review; V(25), I (1) , 2001; 97 – 144
Puppinc, George; Wenberg, Kris J, *ECHR- Lautsi v. Italy* , (2010) < <http://www.eclj.org/pdf/ECLJ-MEMO-LAUTSI-ITALY-ECHR-PUPPINCK.pdf>>, 22. ožujka 2011.

Špehar, H. (2010.) *Ideja laičnosti i odnos crkve i države u suvremenoj Europi : poredbeni studij Francuske, Njemačke, Velike Britanije i Hrvatske*. Doktorska disertacija. Zagreb : Fakultet političkih znanosti

Ustav Republike Hrvatske , NN 41/01. (pročišćeni tekst) 55/01.

Yourow, H., *The Margin of Appreciation Doctrine* Martinus Nijhoff Publishers, 1996.

Dunja Duić, LL.M., mag. iur., PhD student of the Faculty of Law in Zagreb

LAUTSI V. ITALY (THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS) – CASE STUDY

Abstract:

Lautsi v. Italy was a case brought before the European Court of Human Rights. The case stemmed from a request of Mrs. Soile Lautsi against the School Council of the school in Italy. She requested the state school to remove crucifixes from the classrooms. On 18 March 2011 the Grand Chamber of the European Court of Human Rights rendered its final judgment in the Lautsi v. Italy case. The Court declared that there had not been a violation of the European Convention on Human Rights, contrary to the judgment of the Chamber of the Second Section of November 2009.

The paper analyzes the judgment of the Chamber of the Second Section Judgment of 3 November 2009 and the Grand Chamber judgment of 18 March 2011, as well as reactions following the verdicts. The paper further presents the legislative regulation in the Republic of Croatia, compared to the Italian situation. Finally, the author gives the opinion on the influence of the Grand Chamber judgment and its possible impact in future.

Key words: the European Court of Human Rights, Council of Europe, Lautsi v. Italy

Dunja Duić, Mag. Iur., Doktorandin der Fakultät für Rechtswissenschaften der Universität in Zagreb

DIE FALLANALYSE: LAUTSI V. ITALIEN (DAS EUROPÄISCHE GERICHTSHOF FÜR MENSCHENRECHTE)

Zusammenfassung:

Der Fall Lautsi v. Italien wurde dem Europäischen Gerichtshof für Menschenrechte von italienischer Staatsbürgerin mit Herkunft aus Finnland, Soile Lautsi, vorgelegt, die im Jahr 2002 von einer italienischen öffentlichen Schule verlangt hat, Kruzifixe aus den Klassenräumen zu entfernen. Die Große Kammer des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte hat am 18. März 2011 das endgültige Urteil im Fall Lautsi v. Italien gefällt. Nach dem Ermessen der Großen Kammer stellen die Kruzifixe keine Verstöße gegen die Menschenrechte dar, was im Gegensatz zum Gerichtsurteil von November 2009 steht. Die Autorin analysiert in ihrer Arbeit die Ereignisse, die dem Urteil des Gerichtsrates des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte vom 3. November 2009 vorangegangen sind, das Urteil vom 3. November 2009 selbst, dann das endgültige Urteil vom 18. März 2011 und die Reaktionen nach dem Urteil. Weiter in der Arbeit wird die gesetzliche Regelung in der Republik Kroatien dargestellt, welche die Autorin mit der italienischen Situation vergleicht. Abschließend bietet die Autorin ihre eigene Überlegungen zum Urteil und seinen eventuellen Einfluss auf die Zukunft.

Schlagwörter: Europäischer Gerichtshof für Menschenrechte, Europarat, Lautsi v. Italy

*Ivana Rešetar Čulo, mag.iur., doktorandica
Pravni fakultet Sveučilišta u Osijeku*

*Pregledni znanstveni rad
UDK: 364.65-053.9(4-76EU)
341.231.14-053.9(4-67EU)
342.7-053.9(4-67EU)*

ZAŠTITA PRAVA STARIJIH OSOBA U EUROPI: TRENUTNO STANJE, NEDOSTATCI I IZAZOVI

Sažetak: U vrijeme sveprisutnog demografskog trenda starenja kako svjetskog, tako i europskog stanovništva, i izazova koje taj trend sa sobom donosi, pitanje zaštite prava starijih osoba postaje iznimno važno. Heterogenost starije populacije, širenje ageisma, kao i specifične potrebe i ranjivost starijih osoba, utječu na izloženost starije populacije brojnim kršenjima ljudskih prava. Nasilje, siromaštvo, socijalna isključenost, diskriminacija i u okviru rada Vijeća Europe: Preporuci CM/Rec(2014)2 Odbora ministara državama članicama o promicanju ljudskih prava starijih osoba.

Ključne riječi: starije osobe, prava starijih osoba, ljudska prava, Europska unija, Vijeće Europe

1. UVOD

Demografski trend starenja stanovništva, koji je osobito izražen u Europi, utječe na sva područja ljudskog života i sa sobom donosi brojne izazove. Pritisak na mirovinski i zdravstveni sustav i sustav socijalne skrbi, a time i pritisak na proračun i fiskalni sustav, nedostatak radne snage i potreba prilagođavanja tržišta rada starijoj populaciji, samo su neki od njih. U ovom kontekstu pitanje odnosa društva prema starijima postaje iznimno važno. Nažalost, starije se osobe sve češće percipiraju kao teret društva i socijalni problem što, u kombinaciji s heterogenošću, specifičnim potrebama i vulnerabilnosti starije populacije, dovodi do izloženosti starijih osoba brojnim kršenjima ljudskih prava. Nasilje, siromaštvo, socijalna isključenost, diskriminacija i nedostatak posebnih mjera, mehanizama i usluga namijenjenih zadovoljavanju specifičnih potreba starijih, samo su neki od primjera kršenja prava starijih. Osim analize trenutnog položaja starijih osoba i postojećeg pravnog okvira za zaštitu prava starijih na razini Europske unije i Vijeća Europe, cilj ovoga rada je ukazati na aktivnosti, koje se poduzimaju radi poboljšanja položaja starijih osoba u Europi, ali i upozoriti na nedostatke i buduće izazove u zaštiti starije populacije, prvenstveno na potrebu usvajanja sveobuhvatnog, pravno obvezujućeg instrumenta za zaštitu prava starijih osoba na europskoj razini.